

УДК 82.2:81'25

DOI:<https://doi.org/10.31861/gph2023.846.23-34>

MULTIPLICITY IN TRANSLATION AS A HERMENEUTIC ISSUE

МНОЖИННІСТЬ ПЕРЕКЛАДУ ЯК ГЕРМЕНЕВТИЧНА ПРОБЛЕМА

Василь БЯЛИК

завідувач кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу
факультет іноземних мов

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
v.bialyk@chnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0001-7428-7145>

Людмила ДІДИК

магістр кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу
факультет іноземних мов

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
didyk.liudmyla@chnu.edu.ua, <https://orcid.org/0009-0003-1106-6195>

Анастасія БОДНАРЧУК

асистент кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу
факультет іноземних мов

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
bodnar.anastasiia.vol@chnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0001-5424-3612>

The article dwells on the study of the hermeneutical problems of the translation multiplicity of the canonical soliloquy by W. Shakespeare "Hamlet, Prince of Denmark". The aim of the study is to highlight the differences in the specifics of translation by Ukrainian translators of the XIX-XXI centuries (P. Kulish, M. Starytskyi (XIX), O. Burhardt (Yu. Klen), H. Kochur (XX), O. Tilna, and Y. Andrukhovych (XXI)). The research relevance lies in the search for the best solution of the sense manifestation of the source text in the translation, and consider the interest of scholars in retranslation, within a certain time frame which affect the further translation and literary processes development. The methods imply a literary and hermeneutical analysis, including the time period, and determining the linguistic and pragmatic features of the text. The research performed aims

Статтю присвячено дослідженню герменевтичної проблематики множинності перекладу монологу з канонічного твору В. Шекспіра "Гамлет, принц данський". Метою дослідження є спроба витлумачити зміст перекладацьких рішень українськими перекладачами XIX–XXI століть (П. Куліш, М. Старицький (XIX ст.), О. Бургардт (Ю. Клен), Г. Кочур (XX ст.), О. Тільна та Ю. Андрухович (XXI ст.)). Актуальність дослідження зумовлена пошуком оптимального варіанту втілення смислу оригіналу в перекладі, а також інтересом лінгвістів до множинності перекладів, детермінованих часовими рамками, які впливають на подальший розвиток перекладознавчих та літературознавчих процесів. Методи дослідження передбачають літературознавчий та герменевтичний аналіз,

Бялик В., Дідик Л., Боднарчук А. Множинність перекладу як герменевтична проблема. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Германська філологія.* Чернівці : Рута, 2023. Вип. 846. С. 23-34. DOI:<https://doi.org/10.31861/gph2023.846.23-34>

at revealing the stylistic peculiarities of the source text, its semantic load and clarifying the reasons for the retranslations of the text and its reception by the audience. The analysis was conducted on three levels: intonation and rhythmic level (which implies the realization of the variability of verse size in translation), syntactic (use of lexical and grammatical transformations to adequately convey the original content), and lexical-semantic one (aimed at identifying translation transformations, stylistic techniques that contribute to the transmission of the ideological and artistic orientation). The analysis of the retranslations revealed that in addition to decoding the source language and encoding it into the target language, translators had to resort to their own understanding and its potential perception of the text, considering the time relevance of the translation. The study shows that the variation of translation methods can have a different introspective impact on recipients, both due to the different stylistic and semantic load and the temporal correlation of the translated work.

Key words: hermeneutics, introspection, lexis, literary translation, multiplicity of translation, semantics, translation transformations.

який полягає у зіставленні оригіналу з перекладами, у тому числі з урахуванням темпорального чиннику, а також визначення лінгвістичних та прагматичних особливостей. Проведене дослідження спрямоване на виявлення стилістичних особливостей монологу, його смислового навантаження та з'ясування причин множинності перекладу тексту та його рецепції українським читачем. Дослідження охоплювало три рівні аналізу: інтонаційно-ритмічний ((віршовий), який передбачає реалізацію варіативності віршового розміру при перекладі, та його вплив на витлумачення змісту текстотвору), синтаксичний (використання лексико-граматичних трансформацій для адекватної передачі змісту твору) та лексико-семантичний (спрямований на виявлення перекладацьких трансформацій, стилістичних прийомів, які сприяють передачі ідейно-художньої спрямованості тексту та його тлумаченню). В результаті аналізу ретрансляцій було виявлено, що, окрім декодування змісту мови-джерела та кодування його мовою перекладу, перекладачам доводилося вдаватися до власного розуміння цільової аудиторії та її потенційного сприйняття тексту, враховуючи співвідносність перекладеного тексту у відповідності до часових рамок. Проведене дослідження свідчить, що варіація перекладацьких методів та рішень може мати різний інтроспекційний вплив на кінцевого реципієнта, як через різне стилістичне і семантичне навантаження обраних перекладацьких прийомів, так і через часову співвіднесність перекладеного твору.

Ключові слова: герменевтика, інтроспекція, лексика, множинність перекладу, перекладацькі трансформації, семантика, художній переклад.

I. ВСТУП

Художній переклад, як специфічний вид міжлітературної діяльності, є невід'ємною частиною збереження емоційного тла тексту та процесу його інтерпретації.

Проблеми художнього перекладу завжди залишаються у фокусі уваги вчених (О. Білецький, М. Драгоманов, С. Засєкін, М. Зурабян, В. Коптілов, М. Лукаш, М. Рильський, М. Шемуда та ін.).

На думку В. Коптілова, художній переклад можна тлумачити, як “відображення думок та почуттів автора, тому, оскільки він є витвором мистецтва, його аналіз має бути підпорядкований естетичним критеріям і кожна його деталь повинна аналізуватись у плані виявлення ідейно-художніх настанов автора оригіналу” (Коптілов, 2003, с. 31; див. також

Білоус, 2013, с. 34-35). Очевидно, що саме визначення художнього перекладу передбачає складність цього феномену та багатоаспектність аналізу художнього твору.

Запропоноване дослідження полягає у спробі аналізу множинності українських перекладів монологу Гамлета крізь часову призму трьох століть для встановлення герменевтичної динаміки аналізу художнього твору.

Дослідження зумовлено інтересом перекладознавців до пошуку оптимальних перекладацьких рішень у процесі адекватного відтворення змісту художнього твору в цільовій культурі, а також значною увагою до множинності художніх перекладів українською мовою, які детерміновані часовими рамками та істотно впливають на подальший розвиток як перекладознавчих, так і літературознавчих процесів, потребою їх герменевтичного аналізу. Повторний переклад, в першу чергу канонічного твору В. Шекспіра, який став надбанням світової класики, є унікальною можливістю витлумачити індивідуально-авторський задум і його філософське підґрунтя, з одного боку, та виявити варіативність засобів відтворення вихідного тексту у перекладі, з іншого.

Множинність перекладу (ретрансляцію) К. Коскіне тлумачить як продукт, що позначає черговий переклад одного джерельного тексту на одну й ту саму цільову мову (*Коскіне, 2020, с. 343*). Множинність також може бути обумовлена такими аспектами, як покращення якості перекладу, адаптація під певну аудиторію, тощо. Тема множинності перекладів завжди привертала увагу перекладознавців (А. Берман, Р. Зорівчак, Ю. Левін, О. Лучук, А. Попович, В. Радченко, О. Ребрій, М. Рильський, П. Топер та ін.).

Сам термін “множинність” теоретики (А. Берман, Е. Галицьких, Р. Зорівчак, В. Кикоть, О. Ребрій, П. Рікер та ін.) трактують по різному.

Привертає увагу думка П. Рікера, яка базується на проблематиці перекладності / неперекладності і передусім основоположна ідеям заміни існуючої альтернативи на іншу, більш відкриту та осучаснену (*Рікер, 2007, с. 291–298*).

Згідно з припущеннями А. Бермана, проблематика множинності перекладу ґрунтується на “гіпотезі повторного перекладу”, яка вказує, що перший переклад є дещо “незавершеною дією”, тому потребує правок у вигляді ретрансляцій (*Берман, 1990, с. 5*).

Відмінним гіпотезі А. Бермана є судження Р. Зорівчак, котра стверджує, що множинність перекладу – це не тільки процес контекстуальної адаптації з метою внести певні корективи, це – творчість відтворення ширшої інтроспекції, яка зумовлена своєрідними та неповторними перетвореннями авторських ідей (*Зорівчак, 1989, с. 12*).

Варто зазначити, що множинність перекладу досі повністю не досліджена, оскільки багато лінгвопрагматичних чинників залишаються поза увагою дослідників. Проблематику множинності перекладу у перекладознавстві досить часто аналізують за допомогою герменевтичного підходу, який базується на індивідуальному емпіричному досвіді особистості та засвоєнні нею нормативно-ціннісних еталонів дійсності. Слід зазначити, що провідною метою герменевтичного підходу під час перекладу є детальна інтерпретація тексту для виявлення істинної ідеї, закладеної автором, та розпізнавання прихованих підтекстів (*Галицьких, 2007, с. 39*). Ведучи мову про герменевтичні засади сучасного перекладознавства, В. Кикоть зазначає, що герменевтика не тільки пов'язана з вивченням способів тлумачення, а й споріднена з інтерпретацією текстології (*Кикоть, 2020, с. 65*). На думку О. Ребрія, «ідеальний» переклад передбачає точне відтворення змісту оригіналу з тим, аби реципієнти перекладу могли б на його основі самостійно вивести приховані смисли (*Ребрій, 2016, с. 97*).

Основа комплексного герменевтичного розуміння смислу текстотвору в трактуванні культурно-лінгвістичного напрямку мовознавчих студій є найближчою до сфери лінгвістики і аналізу художнього тексту (*Бялик, 2006, с. 121*). Таким чином, дослідження та аналіз перекладів художніх творів дозволяють побачити не тільки особливість індивідуально-авторського підходу до різноманітних перекладів українською мовою (у нашому випадку

монологу Гамлета), а й сформулювати обґрунтування його доцільності в межах інтерпретації варіативності зі врахуванням герменевтичного підходу.

Герменевтичний підхід до аналізу художнього тексту передбачає розмежування понять “розуміння” та “інтерпретація”. Такий підхід до герменевтичного аналізу знаходимо в багатьох працях, зокрема Р. Робертс стверджує, що для розуміння повідомлення перекладачу треба проникнути за значення знаків і додати до нього належне екстралінгвістичне тлумачення тексту (Робертс, 1992, с. 178). У В. Коптілова читаємо, що інтерпретацією зветься розуміння, тлумачення та пояснення текстів, яке допомагає виявити їх приховані значення (Коптілов, 2003, с. 34). Тому цілком логічним видається, що текстова структура є рамкою, яка організовує та впорядковує особистий досвід, трансформуючи його у досвід особистості за допомогою семіотичних та комунікативних підходів герменевтики (Завгородня, 2009, с. 13).

Мета статті полягає у визначенні повторного перекладу монологу Гамлета П. Кулішем, М. Старицьким, О. Бургардтом (Ю. Кленом), Г. Кочуром, Ю. Андруховичем та О. Тільною як засобу реалізації креативного потенціалу перекладацького акту у сукупності з мовними та жанрово-стилістичними параметрами.

Для досягнення мети було необхідно вирішити такі завдання:

- розглянути ідейно-художні особливості монологу Гамлета В. Шекспіра, який є об'єктом дослідження;
- встановити причини множинності перекладів та проаналізувати дотримання перекладачами написання форми та змісту монологу;
- здійснити порівняльний аналіз перекладів монологу та з'ясувати їх лексико-семантичні та граматичні особливості з герменевтичної точки зору.

Методи дослідження. Багатоаспектна структура художнього тексту, різнобічність його мовних реалізацій та поставлене завдання – визначити необхідність застосування множинності перекладів як специфіки прояву перекладознавчого методу – поєднує системний та структурний аналіз поетичного твору. Цей аналіз охоплює трансформаційні, ідейно-образні, віршознавчі, синтаксичні, семантичні та філософські (герменевтичні) категорії (ймовірні семантичні невідповідності значення та смислу інтерпретації висловлювання персонажу твору). У праці застосовано лінгвостилістичний та лінгвопрагматичний аналізи, метод словникових дефініцій, а також здійснено художній та герменевтичний аналіз порівняння оригіналу з перекладами на українську мову, детермінований часовими рамками. Слід зазначити, що у статті переклади монологу Гамлета не відтворюються повністю, а репрезентуються прикладами, які ілюструють стратегії та перекладацькі рішення перекладачів.

II. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Монолог Гамлета є невіддільною частиною світової літературної спадщини, і його філософське значення не викликає сумнівів. Проведення повторного перекладу цього канонічного уривку твору відкриває можливість виявлення нових аспектів його тлумачення та творчого підходу перекладача. Цей процес включає в себе застосування різноманітних перекладацьких рішень та стратегій, спрямованих на те, щоб забезпечити належний контекст та емоційну настанову уривку у мові цільової культури, сприяти його ефективній реценції аудиторією.

З точки зору герменевтики, цей монолог в роздумах головного персонажа висвітлює ідею природи людського існування та вибір між життям і смертю, а його образна мова, відтінки значень слів і фраз додають глибини текстові, дозволяючи читачу зануритися в його емоційну та філософську сутність. Для проведення герменевтичного аналізу, як було зазначено вище, обрано шість українських перекладачів (П. Куліш, М. Старицький (XIX ст.), О. Бургардт,

Г. Кочур (XX ст.), Ю. Андрухович та О. Тільна (XXI ст.)), які репрезентують різні часові епохи та є яскравими їх представниками, з огляду на інтерпретацію канонічного твору В. Шекспіра.

Відтворення інтонаційно-ритмічного тла монологу. Порівнюючи шість українських перекладів з англійським першотвором, звернемо увагу на його інтонаційно-ритмічну основу, мовну лаконічність та композиційність. При аналізі множинності перекладу важливо враховувати, чи вдалося перекладачам зберегти оригінальний віршовий розмір та ритмомелодику драматичного уривку.

Оригінал монологу Гамлета написано п'ятистопним ямбом (*To be, or not to be, that is the question: // Whether 'tis nobler in the mind to suffer*). Під час дослідження інтерпретації перекладачів XIX століття, а саме П. Куліша і М. Старицького, було виявлено, що П. Кулішу вдалося зберегти, як оригінальний віршовий розмір тексту – п'ятистопний ямб, так і ритмомелодику оригіналу (*Чи бути, чи не бути, от питання! // Що благородніше в душі: терпіти*) (Куліш, 1899, с. 71), в той час, як М. Старицький використав у своєму перекладі п'ятистопний хорей, що суттєво вплинуло на інтонаційно-ритмічну основу тексту (*Жити чи не жити – // Ось що стало руба.*) (Старицький, 1882, с. 84). Однак, аналізуючи переклад М. Старицького, можемо дійти висновку, що зміна інтонаційно-ритмічного малюнку не вплинула загалом на розкриття смислової сутності уривку твору, а скоріше може розглядатися, як творчий підхід до перекладацького процесу.

Аналізуючи праці перекладачів з XX століття, варто зазначити, що О. Бургардт, як і П. Куліш, зберегли оригінальний віршовий розмір та звукову періодичність вірша (*Чи жити, чи не жити – ось питання, // Що для душі шляхетніше: терпіти*) (Бургардт, 1960, с. 106), водночас Г. Кочур використав симбіоз п'ятистопного ямбу та хорею, чим надав своїй інтерпретації нової звукової форми (*Бути чи не бути – ось питання. // В чім більше гідності: терпіти мовчки*) (Кочур, 1991, с. 98).

Перекладачі XXI століття Ю. Андрухович та О. Тільна, в свою чергу, також дотримались віршового розміру оригіналу монологу (*Питання в тому: бути чи не бути, // Чи у думках шляхетніше страждати*) (О. Тільна), проте, окрім п'ятистопного ямбу, у перекладі Ю. Андруховича також простежується віршова форма пірихія (*І от питання – бути чи не бути. // У чому більше гідності: скоритись*) (Андрухович, 2008, с. 103). Завдяки такому підходу обидва перекладачі зуміли зберегти ритмічні та смислові елементи.

Отже, при аналізі монологу як віршованого тексту слід враховувати не лише лексичний та синтаксичний рівень, але й його метричну та ритмічну організацію. Ці аспекти відіграють ключову роль у розумінні глибинних шарів монологу. Проведене дослідження показало, що більшості перекладачів вдається відтворити оригінальну організацію поетичного мовлення у перекладі. Однак, варто зазначити, що окремі відхилення від оригінальної структури, (наприклад, у М. Старицького), можна розглядати як вираз творчого експериментування з формою.

Відтворення лексико-синтаксичних особливостей у перекладах. Лексичні та граматичні відмінності між вихідною та цільовою мовами неминуче зумовлюють необхідність певних змін та модифікацій у перекладі. Оскільки переклад є одночасно міжмовною та міжкультурною комунікацією, перекладацькі трансформації видаються природними та неминучими (Бялик, 2016, с. 106; с. 108), зважаючи на гетерогенність мовних систем. Однак більшість лінгвістів погоджуються з тим фактом, що перекладацькі трансформації мають доволі конвенціональний характер, тому що вони не є реальними діями перекладача, а виступають, як, так званий, «пост фактум» (Глухова, 2015, с. 58).

Аналіз перекладів монологу свідчить, що П. Куліш та М. Старицький не застосовують суттєвих граматичних змін та трансформацій у цільовому тексті. Однак, це не є свідченням, що такі зміни не відбуваються у перекладі цього монологу. Так, у перших рядках перекладу, відтвореного М. Старицьким, простежується граматична зміна тексту, а саме конвергенція

(*Whether 'tis nobler in the mind to suffer // Що шляхетніи*) (Старицький, 1882, с. 84), тоді як П. Куліш дещо змінює граматичну структуру фрази, використовує транспозицію, замінивши прикметник на іменник (*The pangs of despised love – Гордині, біль одіхнутого серця*). Натомість, М. Старицький подекуди вдається до граматичної перестановки наприклад: *the whips and scorns of time – Цього світу утиски й зневаги* (Старицький, 1882, с. 85).

Певні граматичні зміни використовують у своїй творчості перекладачі ХХ століття. Під час відтворення перекладу Г. Кочур вдався до вилучення словосполучення (*The slings and arrows of outrageous fortune – Важкі удари нависної долі*) (Кочур, 1991, с. 98), на відміну від О. Бургардта, який подібно до П. Куліша широко не застосовував граматичних трансформацій. Проте, О. Бургардт розширив текст оригіналу за допомогою дивергенції (*For in that sleep of death what dreams may come – Ніхто не відає, яких сновиддів // зазнати доведеться в смертному сні*) (Бургардт, 1960, с. 106), яка окреслила деталі, описуючи сумніви та невідомість майбутнього Гамлета. Перекладач застосовує інверсію, наприклад: "Заснути... а може, бачити сновиддя". Більше того, судячи з перекладу О. Бургардта, ми можемо побачити, як він вилучив переклад риторичного питання "who would bear", яке запрошує читача замислитись над аргументами автора. З граматичної точки зору переклад Г. Кочура характеризується також внутрішнім членуванням, тобто перекладач додав підрядні речення, тоді як в оригіналі спостерігається звичайний перелік однорідних членів речення (*Інакше – хто ж би стерпів глум часу // Ярмо знобителів, тиху зухвальців, // Зневажену любов, суди неправі, // Нахабство влади, причіпки й знуцання, // Що гідний зазнає від недостойних*) (Кочур, 1991, с. 99).

Переклад О. Бургардта містить тавтологію (*To sleep: perchance to dream – Заснути... а може, бачити сновиддя* – слово "може" також вказує на можливість, тому разом із "а" (смысловий еквівалент "чи") створює тавтологію) та паралелізм, проте, порівнюючи оригінал з перекладом, можна дійти висновку, що обидві фрази мають подібну синтаксичну структуру та використовують контрастні ідеї: "І ми волиєм тут терпіти лихо, аніж пірнути в лихо невідоме".

Грамматичний рівень інтерпретації перекладачів ХХІ століття, а саме О. Тільної та Ю. Андруховича, характеризується зміною порядку слів і значень деяких фраз, щоб відповідати структурі мови та її конвенціям для створення ритмічної та поетичної виразності тексту (*To be, or not to be: that is the question – Питання в тому: бути чи не бути* (О. Тільна), *І от питання – бути чи не бути* (Андрухович, 2008, с. 103)).

У певних фрагментах перекладачі фокусуються більше на граматичних трансформаціях, які вплинули на стилістичне сприйняття монологу. Однією з таких є зміна структури речення через інтеграцію, до якої вдалася О. Тільна (*And by opposing end them? To die: to sleep; // No more; and by a sleep to say we end – Спинити море труднощів. Заснути // І сном мерців сказати: ми скінчили* (О. Тільна).

Ю. Андрухович вживає граматичну заміну (частину оригінальної фрази "ay, there's the rub", яку опущено і винесено в кінець перекладу окремим реченням "Проблема одна"), компенсацію (фразу "when we have shuffled off this mortal coil", яку було розширено до "коли земні марноти відшумлять") (Андрухович, 2008, с. 104), в той час, як О. Тільна переклала її за допомогою дослівного перекладу з притаманним українській мові зворотом "струсивши пил земний з чобіт") та транспозицію (словосполучення "that sleep of death" було замінено на "мертвим"). У цьому випадку бачимо, що О. Тільна, в свою чергу, наслідувала О. Бургардта і повністю опустила переклад фрази "ay, there's the rub" (О. Тільна).

Ю. Андрухович, як і О. Бургардт застосовують компресію, повністю знехтувавши перекладом питання: *For who would bear*. Можна погодитись, що з герменевтичної точки зору риторичні питання можуть бути опущеними з перекладу, проте в деяких випадках, на нашу думку, це може призвести до втрати інтонаційної складової та самої сутності тексту.

Лексико-семантичні та стилістичні дисперсії перекладу. Порівнюючи переклади між собою та оригіналом, можемо спостерігати за численними лексико-семантичними трансформаціями, які незалежно одна від одної посилюють художню виразність тексту та взаємодію стилістичних прийомів, що ведуть до створення якісного, нового образно-стилістичного комплексу. Розглянемо стратегію відтворення інтерпретацій монологу перекладачами на лексико-семантичному та стилістичному рівнях.

Найпоширенішими методами відтворення оригіналу у мові перекладу, які використовували перекладачі, були конкретизація, специфікація, диференціація, модуляція, логічний розвиток, архаїзація та компенсація.

У перекладі М. Старицького та П. Куліша спостерігаємо приклад специфікації (*The slings and arrows of outrageous fortune*, // *Or to take arms against a sea of troubles – Чи прийматимі каміння, й стріли // Од лихої, нависної долі, // Чи повстати на те море туги* (Старицький, 1882, с. 84)).

Для більш експресивного перекладу слова “*to suffer*” та фрази “*sea of troubles*” Ю. Андрухович скористався конкретизацією, замінивши їх на наступні вирази: “*скоритись*” та “*чорні хвилі нещастя*” (*Чи опором зустріти чорні хвилі // Нещастя*) (Андрухович, 2008, с. 103). Таким чином, він зберіг стиль монологу та акцентував конкретні семантичні елементи, додавши експресії інтонації задля посилення емоційного тла тексту.

Застосування диференціації помітно у перекладі М. Старицького (*The slings and arrows of outrageous fortune – Од лихої, нависної долі* (Старицький, 1882, с. 84)). Цікаво зауважити, що перекладачі ХХ століття, а саме О. Бургардт та Г. Кочур, вжили однакову форму диференціації слова слова “*troubles*”, переклавши її як “*муки*” (*Or to take arms against a sea of troubles – Чи враз повстати проти моря мук* (Бургардт, 1960, с. 106), *Чи стати збройне проти моря мук* (Кочур, 1991, с. 98)).

Модуляція простежується в інтерпретаціях перекладачів ХІХ, ХХ, ХХІ століть: *Or to take arms against a sea of troubles – Чи збунтуватися против моря туч* (Куліш, 1899, с. 71), *Чи повстати на те море туги* (Старицький, 1882, с. 84). Вживаючи лексико-семантичну заміну при перекладі слова “*shocks*” на “*тортури/муки*”, перекладачі сприяли передачі емоцій та надали тексту багатогранності та глибини (*The heart-ache and the thousand natural shocks – Тортур, що ми внаслідували тілом*. (Куліш, 1899, с. 71-72), *Силу мук, що спали в нашій плоті* (Старицький, 1882, с. 84). Г. Кочур застосовує особливий підхід при перекладі слова “*consummation*”. Він вдається до еквівалентного варіанту “*кінець*” (*'tis a consummation // Devoutly to be wish'd.– Цей кінець // Жаданий був би кожному*. (Кочур, 1991, с. 98), тоді як О. Бургардт, завдяки модуляції, перекладає його як “*мету*” (*Це ж мета // Якої прагнеш* (Бургардт, 1960, с. 106)). Перекладачі ХХ століття вирішили обіграти інтерпретацію фразеологізму смерті, застосували логічний розвиток (*When we have shuffled off this mortal coil – Коли ми скинемо земне ярмо* (Бургардт, 1960, с. 106)), *Вантаж земної суєти ми скинемо?* (Кочур, 1991, с. 98)) П. Куліш у своєму перекладі використовує модуляцію, узагальнивши вираз “*the whips and scorns of time*”, як “*муки*” (*Бо хто б схотів весь вік терпіти муки*) (Куліш, 1899, с. 72). П. Куліш теж вдається до модуляції та спеціальної лексики, а саме експресивних дієслів, які притаманні для позначення мовлення та уявних рухів персонажа: *And makes us rather bear those ills we have // Than fly to others that we know not of – То й радше зносим біди ті, що маєм, аніж тікати до інших, нам незаних* (Куліш, 1899, с. 72). Водночас, Ю. Андрухович також використовує модуляцію, замінивши англійське слово “*ills*” іншим українським еквівалентом “*муки*” (*І страх нам каже витерпіти муки* (Андрухович, 2008, с. 104)). Перекладачеві вдається описати репліку оповідача детальніше, додавши певної експресії завдяки слову “*потойбічних*”. Модуляція / логічний розвиток також виявилась корисною для інтерпретації окремих висловів, це помітно у перекладах П. Куліша та М. Старицького (*And enterprises of great pith and moment*); перекладачі інтерпретують її як “*I*

замисли *могутні та важкі*” (Куліш, 1899, с. 72) та “Так завзяті й запальні заміри” (Старицький, 1882, с. 85)). У перекладі Ю. Андруховича ми можемо побачити також лексико-семантичну заміну, перекладач вирішує розтлумачити фразу “*Thus conscience does make cowards of us all*”, як “*Це він блідими робить нас і барви*” (Андрухович, 2008, с. 104).

Метафоричний вислів оригінального твору “*When we have shuffled off this mortal coil*” у герменевтиці розглядається як спосіб виразити процес переходу від життя до смерті або як символ смерті та переходу в інший стан буття. Для передачі цього значення П. Куліш вирішує поєднати перифраз із компенсацією тексту. В цьому уривку перекладач використовує дослівний переклад, переклавши фразу “*perchance to dream*”, як “*можливо, бачить сну*”. Також він, як і М. Старицький, додає стилістичний прийом риторичного питання (*Must give us pause – От що нас зупиняє – Ось що мусять зупинити руку*) (Куліш, 1899, с. 72). При перекладі метафори “*shuffled off this mortal coil*” М. Старицький вдається до компенсації, яка точніше трактує сенс фрази, тоді як П. Куліш використовує модуляцію, яка дослівно зберегла ідею оригіналу.

У своєму монолозі В. Шекспір використав низку стилістичних прийомів. Як наслідок, перекладачам довелося застосовувати певні стилістичні трансформації, задля забезпечення експресивності тексту. Найчастіше зустрічається трансформація архаїзації, яка покликана передати дух давнини у досліджуваних перекладах.

У перекладі П. Куліша можемо побачити використання дослівного перекладу (*To die: to sleep; // 'tis a consummation // Devoutly to be wish'd. To die, to sleep; — Умерти, се заснути, більш нічого // Сього кінця жадати нам – побожно. // Умерти, се заснуть; заснуть!* (Куліш, 1899, с. 72)). В XIX столітті, як і в теперішній час, характерним було вживання діалектизмів або ж застарілих слів. Тому, у перекладі П. Куліша спостерігається повторення частки “се” та вказівного прикметникового займенника “сього”, зумовленими тогочасними нормами української мови. Перекладач XX століття О. Бургардт у своєму перекладі застосовує архаїзм, а саме слово “*proud*” прямим перекладом можна було перекласти як “*гордовитий*” (див. *Онлайн-бібліотеку “Горех”*), проте перекладач вирішив замінити звичайне слово його архаїчною формою “*пиха*” (див. *Словник української мови*), тим самим додавши певної експресії.

Оригінальний монолог містить стилістичні засоби, такі, як антитеза (контраст між “*to die*” і “*to sleep*” підкреслює подвійну сутність вибору літературного героя) та метафора (з герменевтичної точки зору, фраза “*and by a sleep to say we end*” уподібнює смерть до спокійного сну, у якому закінчуються всі страждання та неприємності людини). П. Куліш відтворює антитезу дослівно: *To die: to sleep – Умерти, се заснути* (Куліш, 1899, с. 71). О. Тільна відтворила її більш виразно (*To die, to sleep; – померти, ні, заснути* (О. Тільна)).

Г. Кочур також вживає стилістичний прийом антитези: фраза “*Must give us pause*” виражає думку про те, що є щось, що має призупинити героя або змусити задуматися, в той час як фраза “*Оце єдине спонукає зносити*” вказує на те, що саме ця думка або ідея змушує Гамлета терпіти чи зносити. Тобто наведений контраст створює суперечливість і викликає увагу читача до змісту фрази.

Важливим з герменевтичної точки зору є застосування В. Шекспіром алюзії на річку Стікс, яка у грецькій міфології вважалася межею між світом живих і мертвих і яку не можна було перетнути назад (*With a bare bodkin? who would fardels bear, // To grunt and sweat under a weary life, // But that the dread of something after death, // The undiscover'd country from whose bourn // No traveller returns, puzzles the will // And makes us rather bear those ills we have // Than fly to others that we know not of?*). Цей прийом автора є фундаментальним для реалізації основної ідеї монологу і слугує підґрунтям його витлумачення. Перекладачі різних епох адекватно відтворюють це у перекладі, який не позбавлений використанням різних технік та лексичних засобів. У своєму перекладі Ю. Андрухович вдається до цікавого перекладу алюзії,

вирішивши інтерпретувати її у такий спосіб: “У тій країні з інших географій” (Андрухович, 2008, с. 104).

Проте, хотілося б виокремити переклад М. Старицького, у якому спостерігаємо використання діалектизму “тамтої”, а автор послуговується часто логічним розвитком та декомпресією: “Навіть тяжко під ярмом злиденним, // Якби страх чогось іще по смерті, Невідомість тамтої країни” (Старицький, 1882, с. 85). О. Тільна підбрала цікаву стилістичну трансформацію для перекладу “weary”. В англійській мові це означає “втомлений” або “виснажливий” (див. *The Free Dictionary*). Перекладачка використовує український прикметник “солоний”, проте в даному контексті він більше схожий на “гіркий” або “важкий”, що передає ідею життя, яке є неприємним. Перекладачці вдалося описати репліку оповідача детальніше, додавши певної експресії завдяки слову “потойбічних”.

Цей короткий огляд особливості ретрансляції українських перекладів свідчить про невичерпний арсенал перекладацьких засобів для витлумачення основного змісту художнього твору у цільовій мові, з одного боку, та необхідність подальшого аналізу лінгвопрагматичних та когнітивних особливостей перекладу, з іншого.

III. ВИСНОВКИ

Множинність перекладів першотвору, особливо канонічного, який став надбанням світової класики, є звичайною практикою художнього перекладу, оскільки слугує ефективним інструментом передачі культурно-національної своєрідності і неповторності ідіолекту письменника завдяки варіативності перекладів для цільової мови. Необхідність створення різних перекладів одного твору впливає із різноманітності перекладацьких підходів та складності інтерпретаційних процесів. Суб’єктивна природа цих процесів робить кожне окреме прочитання художнього твору неповторним і водночас неповним. Множинність розглядається як принцип, який полягає в прийнятті неможливості досягнення повної еквівалентності між текстами оригіналу та перекладу.

Ідейно-художні особливості монологу Гамлета виявляються у його неоднозначному філософському трактуванні, де основними проблемами виступають ідеї життя та смерті, усамітнення особистості, проблема вибору.

Проблема ретрансляції перекладів часово віддаленого першотвору розв’язується в статті шляхом конструювання варіантності, яка є результатом лексико-семантичних та синтаксичних перекладацьких трансформацій.

Множинність перекладу монологу зумовлена індивідуально авторським тлумаченням змісту художнього твору, який значною мірою детермінований екстралінгвістичними чинниками, характерними для певної історичної епохи. Важливу роль в реалізації множинності перекладу відіграє арсенал мовних засобів та перекладацьких прийомів, стратегій, які використовують перекладачі.

Множинність перекладу у порівняльному аспекті свідчить про її етапи реалізації як на інтонаційно-ритмічному, синтаксичному, так і на лексико-семантичному рівнях.

На інтонаційно-ритмічному рівні множинність реалізується у варіації віршового розміру при перекладі, яка, однак, не впливає на загальну картину витлумачення змісту текстотвору, хоча повне відтворення інтонаційно-ритмічного малюнку безумовно сприяє адекватній рецепції твору в цільовій мові.

Грамагичні особливості ретрансляції досліджуваного монологу виявляються у використанні грамагичних трансформацій: конвергенції, дивергенції, інтеграції, транспозиції, перестановки та внутрішнього членування речень.

Лексико-семантичні особливості досліджуваних перекладів виявляються через використання перекладацьких трансформацій (диференціація, конкретизація / специфікація, генералізація, архаїзація модуляція / логічний розвиток, компенсація) для передачі

поетичності, ритму та образності оригіналу та стилістичних прийомів, таких як метафори, епітети і порівняння. Ці засоби сприяють передачі ідейно-художньої спрямованості тексту та його тлумаченню.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розгляді проблеми множинності перекладу з урахуванням ідеологічних, креативних та когнітивних чинників.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Білоус О. М. Теорія і технологія перекладу. Кіровоград: РВВ КДПУ імені Володимира Винниченка. 2013. 201 с.
- Бялик В. Д. Лінгвокультурні концепти: герменевтика та переклад. *Питання літературознавства*. 2006. Вип. 71. С. 117–130.
- Бялик В. Д. Основи теорії перекладу [Fundamentals of Translation Theory]: навч. посібник для студ. ф-тів інозем. мов. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2016. 376 с.
- Галицьких Е. О. Герменевтический подход к формированию языковой личности на уроках литературы. Киров: изд-во ВятГГУ. 2007. 173 с.
- Глухова Л. О. Перекладацькі трансформації у сучасному мультилінгвальному освітньому дискурсі (на матеріалі німецької, англійської, російської та української мов). *Міжнародний журнал у галузі мультилінгвальної освіти*. 2015. №5. С. 58.
- Завгородня Л. В. Текстознавство: Навчально-методичні рекомендації до курсу. Черкаси: Брама-Україна, 2009. 83 с.
- Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози) Львів: Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. 215 с.
- Енциклопедія перекладознавства: у 4 т. Т. 1: пер. з англ. за ред.: Івз Гамбієра та Люка ван Дорслара; за заг. ред.: О. А. Кальниченка та Л. М. Черноватого. Вінниця: Нова Книга, 2020. 552 с.
- Кикоть В. М. Образна матриця та переклад поезії. Черкаси: видавець Ю. Чабаненко, 2020. 632 с.
- Кондратенко Н. В. Організація семантичного поля тексту: текстовий та інтерпретаційний зміст: зб. наук. пр. з філософії та філології. 2004. Вип. 6. С. 40–49.
- Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу: Навч. посіб. К: Юніверс, 2002. 280 с.
- Коскіне К., Палопоскі О. Повторний переклад (Множинність перекладів). Енциклопедія перекладознавства. Вінниця: Нова Книга, 2020. 343 с.
- Онлайн-бібліотека “Горох”. URL: <https://goroh.pp.ua> (дата звернення: 27.09.2023).
- Ребрій О. В. Вступ до перекладознавства: конспект лекцій для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» факультету іноземних мов. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. 116 с.
- Ребрій О. В. Пригоди Аліси в Україні, або про множинність сучасних перекладів. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*, 2009. № 3. С. 190–205.
- Рикер П. Парадигма перекладу. Лінгвістичні аспекти теорії перекладу: хрестоматія. Ер. : Лінгва, 2007. 307 с.
- Робертс Р. Переклад та інтерпретація. Міжнародна Лінгвістична Енциклопедія. за ред. В. Брайта, т. 4. Оксфорд. 1992. 178 с.
- Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 27.09.2023).
- Тільна О. А. Монолог Гамлета “Бути чи не Бути”. URL: <https://dovidka.biz.ua/gamlet-buti-chi-ne-buti/> (дата звернення: 28.09.2023).
- Шекспір В. Гамлет, принц данський: Пер. з англ. Г. П. Кочур. Друге віддуння: Переклади. Київ: Дніпро, 1991. 231 с.
- Шекспір В. Гамлет, принц данський: Пер. з англ. М. Старицького. Стаття С. Родзевича. Редакція, стаття та примітки А. Ніковського. Видавництво: Книгоспілка, 1882. 264 с.
- Шекспір У. Гамлет, принц данський: Переклад П. А. Куліша; Виданий з передмовою і поясненнями Др. Ів. Франка. Львів: Українсько-руська видавнича спілка, 1899. 197 с.
- Шекспір Вільям. Пер. з англ. Ю. І. Андруховича. Ілюстрації: Владислав Єрко. Вид.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА. 2008. 240 с.
- Шекспір В. Гамлет, принц данський: Пер. з англ. Ю. Клена / Клен Ю. Твори: В 4 т. Торонто: Фондація імені Юрія Клена, Т. 4, 1960. 195 с.

- Berman A. La retraduction comme espace de traduction. *Palimpsestes*. № 4. 1990. P. 1-7.
The Free Dictionary: Dictionary, Encyclopedia and Thesaurus URL: <https://www.thefreedictionary.com>
(date of access: 05.10.2023).
- W. Shakespeare. *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark*, 1603. 169 p.

REFERENCES

- Berman A. (1990). La retraduction comme espace de traduction [Retranslation as a space for translation]. *Palimpsestes*. № 4. P. 1–7.
- Bialyk V. D. (2006.) *Linhvokulturni kontsepty: hermenevtyka ta pereklad* [Linguistic and cultural concepts: hermeneutics and translation]. *Pytannia literaturoznavstva*. Vyp. 71. P. 117–130.
- Bialyk V. D. (2016). *Osnovy teorii perekladu* [Fundamentals of Translation Theory]: navch. posibnyk dlia stud. f-tiv inozem. mov. Chernivtsi : Chernivetskyi nats. un-t. 376 p.
- Bilous O. M. (2013). *Teoriia i tekhnolohiia perekladu*. [Theory and technology of translation] Kirovohrad: RVV KDPU imeni Volodymyra Vynnychenka. 201 p.
- Entsyklopediia perekladoznavstva [Handbook of Translation Studies] (2020): V. 1: per. z anhl. za red.: Y. Gambier ta Luc van Doorslaer; za zah. red.: O. A. Kalnychenko ta L. M. Chernovatoho. Vinnytsia: Nova Knyha. 552 p.
- Galitskikh E. O. (2007). *Hermenevtycheskyi podkhod k formirovaniu yazykovoï lichnosti na urokakh lyteratury* [Hermeneutic approach to the formation of linguistic personality at literature lessons] St. Petersburg. 173 p.
- Hluchova L. O. (2015). *Perekladatski transformatsii u suchasnomu multylinhvalnomu osvitnomu dyskursi (na materialy nimetskoï, anhliiskoi, rosiiskoi ta ukrainskoï mov)* [Translation Transformations in the Contemporary Multilingual Educational Discourse (based on German, English, Russian and Ukrainian languages)]. *Mizhnarodnyi zhurnal u haluzi multylinhvalnoi osvity*. №5. P. 58.
- Kondratenko N. V. (2004). *Orhanizatsiia semantichnoho polia tekstu: tekstovyi ta interpretatsiinyi zmist* [Organization of the semantic field of the text: textual and interpretive content]. *Zbirnyk naukovykh prats z filosofii ta filolohii*. Vydannia 6. P. 40–49.
- Koptilov V. V. (2002) *Teoriia i praktyka perekladu* [Theory and practice of translation]: Navch. posib. Kyiv: Yunivers. 280 p.
- Koskine K., Paloposki O. (2020). *Povtorny pereklad (Mnozhynnist perekladiv)* [Retranslation]. *Entsyklopediia perekladoznavstva*. Vinnytsia: Nova Knyha. 343 p.
- Kykot V. M. (2020) *Obrazna matrytsia ta pereklad poezii* [Figurative matrix and translation of poetry]. Cherkasy: vydavets Yu. Chabanenko. 632 p.
- Onlain-biblioteka "Horokh" [Online library "Gorokh"]. URL: <https://goroh.pp.ua> (date of access: 27.09.2023).
- Rebii O. V. (2009) *Pryhody Alisy v Ukraini, abo pro mnozhynnist suchasnykh perekladiv* [Alice's Adventures in Ukraine, or the multiplicity of modern translations]. *Linhvistyka XXI stolittia: novi doslidzhennia i perspektyvy*. № 3. Pp. 190–205.
- Rebii O. V. (2016) *Vstup do perekladoznavstva : konspekt lektsii dlia studentiv osvitno-kvalifikatsiinoho rivnia «Bakalavr» fakultetu inozemnykh mov* [Introduction to Translation Studies : lecture notes for students of the Bachelor's degree program of the Department of Foreign Languages]. Kh. : KhNU imeni V. N. Karazina. 116 p.
- Roberts R. (1992). *Pereklad ta interpretatsiia* [Translation and interpretation]. *Mizhnarodna Linhvistychna Entsyklopediia*. za red V. Brait, t. 4. Oxford. 178 p.
- Ryker P. (2007). *Paradyhma perevoda* [The paradigm of translation]. *Linhvystycheskye aspekty teoryi perevoda : khrestomatyiia*. Er. : Lynhva. 307 p.
- Shakespeare. W. (1603). *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark*. 169 p.
- Shakespeare W. (1991). *Hamlet, prynts danskyi* (H. Kochur, Trans.) *Druhe vidlunnia: Pereklady*. Kyiv: Dnipro. 231 p.
- Shakespeare W. (1882). *Hamlet, prynts danskyi* (M. Starytskyi, Trans.) *Stattia S. Rodzevycha. Redaktsiia, stattia ta prymitky A. Nikovskoho*. Vydavnytstvo: Knyhospilka. 264 p.
- Shakespeare W. (1899). *Hamlet, prynts danskyi* (P. Kulish, Trans.) *Vydanyi z peredmovoiu i poiasnenniamy I.Franka*. Lviv: Ukrainsko-ruska vydavnycha spilka. 197 p.

- Shakespeare W. (2008). Hamlet, prynts dansky (Yurii Andrukhovych, Trans.) Iliustratsii: Vladyslav Yerko. Vydavnytstvo: A-BA-BA-HA-LA-MA-HA. 240 p.
- Shakespeare W. (1960). Hamlet, prynts danskyi (O. Burhardt, Trans.) / Klen Y. Tvory: V 4 t – Toronto: Fundatsiia imeni Yurii Klena. 195 p.
- Slovnuk ukrainskoi movy [Dictionary of Ukrainian language]. URL: <http://sum.in.ua/> (date of access: 27.09.2023).
- Tilna. O. A. Monoloh Hamleta "Buty chy ne Buty". [Hamlet's monologue, "To be, or not to be."] URL: <https://dovidka.biz.ua/gamlet-buti-chi-ne-buti/> (date of access: 28.09.2023).
- The Free Dictionary: Dictionary, Encyclopedia and Thesaurus URL: <https://www.thefreedictionary.com> (date of access: 05.10.2023).
- Zavorodnia L. V. (2009). Tekstoznavstvo [Textual studies]: Navchalno-metodychni rekomendatsii do kursu. Cherkasy: Brama-Ukraina. 83 p.
- Zorivchak R. P. (1989). Realiia i pereklad (na materialy anhlomovnykh perekladiv ukrainskoi prozy) [Realia and translation (on the material of English translations of Ukrainian prose)]. Lviv : Vydavnytstvo pry Lvivskomu universyteti. 215 p.

УДК 811.111'255.4=161.2

DOI:<https://doi.org/10.31861/gph2023.846.34-43>

**REPRODUCTION OF NON-EQUIVALENT VOCABULARY
IN TRANSLATION (BASED ON THE TRANSLATION OF "SHANTARAM"
BY G. D. ROBERTS)**

**ЗАСОБИ ВІДТВОРЕННЯ БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ
У ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРАІАЛІ ПЕРЕКЛАДУ "ШАНТАРАМ"
Г. Д. РОБЕРТСА)**

Василь БЯЛИК

завідувач кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу
факультет іноземних мов

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
v.bialyk@chnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0001-7428-7145>

Наталія ЗАДОРЖНА

магістр кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу
факультет іноземних мов

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
zadorozhna.nataliia@chnu.edu.ua, <https://orcid.org/0009-0008-4045-6017>

*The article dwells on the study of the
problem of reproduction of non-equivalent*

*Статтю присвячено вивченню проблематики
відтворення безеквівалентної лексики у*

Бялик В., Задорожна Н. Засіб відтворення безеквівалентної лексики у перекладі (на матеріалі перекладу "Шантарам" Г. Д. Робертса). *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Германська філологія*. Чернівці : Рута, 2023. Вип. 846. С. 34-43.
DOI:<https://doi.org/10.31861/gph2023.846.34-43>